

Akca, Hakan, *Ankara İli Ağızları, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2012, 672 s., ISBN: 978-975-456-105-0*

Sümevra Harmanda*

Türk dili araştırmalarının önemli bir kolunu oluşturan Türkiye Türkçesi ağız araştırmaları uzun zamandır ihmal edilmiş konularından biridir. Ancak son yıllarda bu konu üzerindeki çalışmalarında önemli bir artış görölmektedir. Pek çok bölgenin ağız araştırması yapılmış ve bu çalışmalar çeşitli kurumlar tarafından yayımlanmıştır. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından geçtiğimiz aylarda yayımlanan önemli bir ağız araştırması da “*Ankara İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Dizin)*” adlı çalışmadır. Eser, Hakan Akça’nın büyük bir sabır ve titizlikle hazırlamış olduğu doktora tez çalışmasının ürünüdür. Eserin Giriş kısmında da ifade edildiği gibi eser, Ankara ili sınırları içerisinde yer alan bütün ağız yörelerinden derleme yapmak, Ankara ilindeki ağız gruplarını tespit etmek, daha sonra derlemeleri esas alarak Ankara ili ağızlarının ses bilgisi özelliklerini ve söz varlığını ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır.

Ankara ili ağızlarıyla ilgili olarak yapılan çalışmalara bakıldığında lisans ve yüksek lisans tez çalışmalarının dışında herhangi bir çalışmanın yapılmamış olduğu görölmektedir.

Eser “*Giriş*” (1-7), “*Ankara İli Üzerine*” (9-29), “*İnceleme*” (31-134), “*Metinler*” (147-324), “*Dizin*” (325-666), “*Ekler*” (668-672) olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır.

Eserin Giriş bölümünden önceki kısmında, çalışmada kullanılan “*Transkripsiyon İşaretleri*” dört ayrı başlık halinde tablo verilmek suretiyle gösterilmiştir. Bu tabloların ilki “*Ünlüler*” adını taşımaktadır ve iki sütun halindedir. İlk sütun ikiye bölünmüş ve ilk kısmına çalışmada kullanılan transkripsiyon işaretleri, ikinci kısmına da bu işaretlerin tanımları yazılmıştır. Diğer sütun da aynı şekilde ikiye bölünmüş ve ilk kısmına çalışmada kullanılan transkripsiyon işaretlerinin Uluslararası Fonetik Alfabedeki (IPA) karşılıkları, ikinci kısmına da bu işaretlerin tanımları yazılmıştır. İkinci tablo “*Ünsüzler*” adını taşımaktadır ve ilk tablo ile aynı şekildedir. Üçüncü tablo olan “*Ünlülerde Kullanılan Diakritikler*” başlığını taşıyan tablo da iki sütun halindedir.

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, sharmanda@gazi.edu.tr

Sütunun ilk kısmına çalışmada kullanılan diakritik işaretler, ikinci kısmına da bu işaretlerin tanımları yazılmıştır. İkinci sütun da aynı şekilde iki kısım halindedir. İlk kısımda çalışmada kullanılan diakritik işaretlerin Uluslararası Fonetik Alfabedeki (IPA) karşılıkları, ikinci kısımda da bu işaretlerin tanımları gösterilmiştir. Son tablo olan “Ünsüzlerde Kullanılan Diakritikler” tablosu da yine aynı şekildedir. Bu tabloların ardından gelen “Diğer İşaretler” bölümünde önceki tablolarda yer almayan işaretler açıklamalarıyla birlikte gösterilmiştir. Eser *Kısaltmalar* başlığı ile devam etmektedir. Bu kısımda çalışmada kullanılan kısaltmalar verilmiştir.

Eserin Giriş kısmı “*Çalışmanın Konusu ve Amacı*”, “*Çalışmada Kullanılan Materyal ve Yöntem*”, “*Malzemenin Yazıya Geçirilmesi ve İncelenmesi*”, “*Dizinin Hazırlanmasında İzlenen Yol*” olmak üzere dört ana başlıktan oluşmaktadır. *Çalışmanın Konusu ve Amacı* başlığı altında verilen bilgilere göre çalışmanın konusu, Ankara ili sınırları içerisinde yer alan bütün ağız yörelerinden 2003-2006 yılları arasında yapılan derlemeler esas alınarak Ankara ilindeki ağız gruplarının tespit edilmesi, Ankara İli ağızlarının özelliklerinin ve söz varlığının ortaya konulmasıdır. Yazar çalışmanın konusunu açıkladıktan sonra Ankara’da günümüze kadar kayda değer bir çalışma yapılmadığını vurgulayarak konuyla ilgili yapılan Lisans tezleri hakkında kısaca bilgi vermiştir. Daha sonra, Ankara’nın Bâlâ (Kaya 2004), Beypazarı (Yıldırım 2007), Evren (Balyemez 2004) ilçelerinin ağızları üzerine hazırlanan Yüksek Lisans tez çalışmalarından bahsederek söz konusu çalışmalardan ve ses kayıtlarından faydalandığını belirtmiştir. Yazar bu bölümdeki sözlerini bu çalışmayı hazırlamaktaki amacını açıklayarak bitirmiştir. *Çalışmada Kullanılan Materyal ve Yöntem* başlıklı kısımda ise, çalışmada kullanılan metinler ve bu metinlerin derleme yöntemleri, derleme yapılmadan önceki hazırlıklar, derlemelerdeki kaynak kişiler, derleme yapılırken karşılaşılan zorluklar, kaynak kişilere yöneltilen sorular hakkında bilgiler verilerek derlemelerin konuları tasnif edilmiştir. Daha sonra derleme yapmak için gidilen ilçe, belde, köy sayısı belirtilerek derleme yapılan kaynak kişi sayısından ve derlemeler sonucunda elde edilen kaset sayısından bahsedilmiştir. Son olarak, Ankara il sınırları dışına taşan yerleşim birimlerinde konuşulan ağızların, çalışma kapsamına giren yerleşim birimlerindeki ağızlarla aynı veya çok yakın olsa bile sahanın geniş olması, zamanın kısıtlı olması, maddi külfetin ağır olması, ulaşım zorlukları gibi nedenlerden dolayı çalışmaya dâhil edilmediği vurgulanmıştır. *Malzemenin Yazıya Geçirilmesi ve İncelenmesi* adlı başlık altında derlenen metinlerin yazıya geçirilme yöntemi, çalışmada esas alınan transkripsiyon sistemi, yazıya geçirilen metinlerin sıralanması ve numaralandırılması hakkında bilgi verilerek yazıya geçirilen metinler incelenirken kullanılan yöntemler açıklanmıştır. *Dizinin Hazırlanmasında İzlenen Yol* adlı başlıkta çalışmanın sonunda yer alan

gramatikal dizin hazırlanırken kullanılan yöntem ve dikkat edilen hususlar örneklerle anlatılmıştır.

Eserin birinci bölümünü oluşturan *Ankara İli Üzerine* adlı başlık üç gruba ayrılarak incelenmiştir. İlk ana başlık olan *Genel Bilgiler* başlığı da kendi içinde Ankara İlinin Genel Coğrafyası ve Yeryüzü Şekilleri, Ankara İlinin İklimi ve Bitki Örtüsü, Ankara İlinin Akarsu ve Gölleri, Ankara İlinin Nüfusu, Ankara İlinin İlçeleri olarak dörde ayrılmıştır. Bu bölümde Ankara'nın coğrafi özellikleri ile yeryüzü şekilleri, sahip olduğu iklim ve bitki örtüsü, akarsu ve gölleri, nüfusu, ilçeleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilerek il genel özellikleriyle okuyuculara tanıtılmıştır. *Ankara İlinin Tarihi* adlı ikinci ana başlıkta Ankara'nın tarihi, "Selçuklular Dönemine Kadar Ankara", "Selçuklular Döneminde Ankara", "Osmanlı Döneminde Ankara", "Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Ankara" olmak üzere dört alt başlıkta sınıflandırılarak incelenmiş ve bu tarihî dönemler hakkında ayrıntılı bilgiler sunulmuştur. Bu başlığın son alt başlığı olan "Ankara İlinde Etnik Durum ve Sosyo-Kültürel Yapı" başlığı altında Ankara'nın etnik ve sosyo-kültürel yapısı ele alınmış ve Ankara'ya en eski yerleşenlere Türk, daha sonra yerleşenlere Türkmen, en son gelenlere de Yörük denildiği ifade edilmiştir. Daha sonra Ankara'da yerli halkın dışında mevcut olan etnik unsurlar sıralanmış ve yerli halkın dışındaki bu etnik unsurların ağızları farklı bir çalışma konusu olduğu için bu ağızların incelemeye dâhil edilmediği ifade edilmiştir. Bölümün sonunda Ankara Sancağındaki Oğuz boyları ve Oğuz boy adlarını taşıyan belli başlı yerler üzerinde durulmuştur. *Ankara İli Ağızlarına Genel Bir Bakış* adını taşıyan son ana başlık *Ankara İli Ağızları Üzerine Günümüze Kadar Yapılan Çalışmalar* ve *Ankara İlinin Diyalektolojik Durumu* olmak üzere iki ana gruba ayrılarak incelenmiştir. Ankara İli Ağızları Üzerine Günümüze Kadar Yapılan Çalışmalar başlığı da kendi içinde "Derleme Çalışmaları", "Derleme ve İnceleme Niteliği Taşıyan Çalışmalar", "Türk Dünyasından Ankara İline Göçen Türk Topuluklarının Dilleri Üzerine Yapılan Çalışmalar", "Sözlük Çalışmaları", "Folklor Çalışmaları" olmak üzere beş alt başlıktan oluşmaktadır. Derleme Çalışmaları kısmında, Ankara İli ağızlarıyla ilgili ilk çalışmaların yabancı araştırmacılar tarafından 1930'lu yıllarda yapıldığından bahsedilmiş ve bu çalışmaların genellikle derleme niteliğinde olduğu vurgulanmıştır. Daha sonra Anadolu ağızlarıyla ilgili yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar ve ortaya çıkan eserler hakkında bilgiler verilmiştir. Derleme ve İnceleme Niteliği Taşıyan Çalışmalar başlığında dil incelemesi içerikli çalışmaların büyük bir kısmını lisans bitirme tezlerinin oluşturduğu söylenmekte ve bunların son derece özensiz biçimde hazırlandığı vurgulanmaktadır. Ayrıca bu çalışmaya eş zamanlı olarak yapılan Bâlâ (Kaya 2004), Beypazarı (Yıldırım 2007), Evren (Balyemez 2004) ilçelerinin ağızları üzerine hazırlanmış Yüksek Lisans tezlerinden bahsedilmekte ve bu tezlerden de faydalandığı

belirtilmektedir. Son olarak, bu çalışma hazırlanırken yürütücülüğünü Nurettin Demir'in yaptığı "Ankara Ağızlarının Dokümantasyonu" adlı bir projenin de TÜBİTAK destekli olarak başlatıldığı ifade edilmektedir. Türk Dünyasından Ankara İline Göçen Türk Topluluklarının Dilleri Üzerine Yapılan Çalışmalar adlı kısımda Polatlı ve Haymana'da yaşayan Kırım Türklerinin ağızları üzerine yapılan çalışmalar hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Sözlük Çalışmaları başlığında Ankara İli Ağızlarıyla ilgili yapılan sözlükler hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Folklor Çalışmaları başlıklı kısımda ise Ankara ili ile ilgili tespit edilen folklor çalışmaları sıralanmıştır. Ankara İlinin Diyalektolojik Durumu başlığı altında, Ankara ilinin diyalektolojik durumu ile ilgili ilk bilginin Leylâ Karahan'ın "Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması" adlı çalışmasında verildiği ifade edilerek söz konusu çalışmaya göre Ankara ilinin Batı Grubu Ağızları içerisinde yer aldığı belirtilmiştir. Ardından Karahan'ın Batı Anadolu Ağızlarını dokuz alt gruba ayırdığı söylenerek Ankara ilinin ve ilçelerinin hangi alt gruplarda yer aldığı sıralanmıştır. Bu çalışmada da Karahan'ın tasnifinden çok farklı bir tasnifin ortaya çıkmadığını ifade eden yazar, kendi tasnifinin Karahan'ın tasnifinden ayrılan yönlerini vurgulamıştır. Daha sonra, Türkiye Türkçesi ağızlarının sınıflandırılmasında genellikle fonetik ve morfolojik ölçütlerin esas alındığı ifade edilmiş ve {-yor} şimdiki zaman ekindeki fonetik varyantlaşmanın Türkiye Türkçesi ağızlarını sınıflandırma çalışmalarında en çok kullanılan ölçütlerden biri olduğu vurgulanmıştır. Ardından Ankara ilinin diyalektolojik durumunu belirlemek amacıyla denenen fonetik ölçütler sıralanmış ve bu ölçütlerden hiçbirinin Ankara ili ağızlarını net olarak gruplara ayıramadığı belirtilerek Ankara ili ağızlarını net olarak ayırmak için {-yor} şimdiki zaman ekindeki fonetik varyantlaşmanın esas alınabileceği dile getirilmiştir. Çalışmada şimdiki zaman ekindeki ses değişimleri esas alınmış ve Ankara İli Ağızları I. Ağız (-yo) Grubu, II. Ağız (-yuru) Grubu, III. Ağız (-yI) Grubu olmak üzere üç ana gruba ayrılarak incelenmiştir. Bu gruplardan II. Ağız (-yuru) Grubu da düz ünlülü kelimelere gelen ek ünlülerinde yuvarlaklaşmanın görülüp görülmemesine göre kendi içinde 1. Alt Grup: Ek Ünlüleri Yuvarlaklaşmayan Grup ve 2. Alt Grup: Ek Ünlüleri Yuvarlaklaşan Grup olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmiştir. Ardından bu grupların her birinin konuşulduğu yerler verilmiş ve başlıca özellikleri örneklerle açıklanmıştır. Bu bölümün ardından okuyucuya *Ankara İlindeki Ağız Gruplarının Belirlenmesinde Esas Alınan Ölçütler* başlıklı bir tablo sunulmuştur. Üç ana gruba ayrılan Ankara ili ağızlarının başlıca özelliklerinin tablo şeklinde verilmesiyle okuyucunun bütün ağız gruplarına ait özellikleri bir arada görmesi sağlanmıştır.

Eserin ikinci bölümünü oluşturan İnceleme kısmında derlemeler sonucunda elde edilen metinler *Ses Bilgisi* açısından ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Ses Bilgisi bölümü de *Ünlüler* ve *Ünsüzler* olmak üzere iki ana başlık halinde

incelenmiştir. Ünlüler başlığı altında standart Türkiye Türkçesinde bulunmayan ünlüler ele alınmıştır. Bu başlık da kendi içinde Ünlü Türleri, Ünlü Uyumları, Ünlü Değişmeleri, Ünlü Düşmesi, Ünlü Türemesi, Ünlü Birleşmesi olmak üzere altı gruptan oluşmaktadır. Ünsüzler başlığı altında Ünsüz Türleri, Ünlü-Ünsüz Uyumunun Bozulması, Ünsüz Uyumu, Ünsüz Değişmeleri, Ünsüz Benzeşmesi, Aykırılışma, Ünsüz İkizleşmesi, İkiz Ünsüzlerin Tekleşmesi, Ünsüz Düşmesi, Ünsüz Türemesi, Ünsüz Göçüşmesi, Hece Kaynaşması, Hece Düşmesi, Hece Türemesi, Yakıştırma (Analoji), Vurgu alt başlıkları yer almaktadır. İnceleme kısmında, konu hakkında açıklamalar yapıldıktan sonra örnekler verilmiştir. Bu örneklerdeki Roma rakamı ağız grubu numarasını, ikinci rakam kaynak kişinin numarasını, üçüncü rakam da ilgili metnin cümle numarasını ifade etmektedir. Çalışmanın Giriş kısmında da belirtildiği gibi inceleme bölümünde Ankara ili ağızlarındaki bütün ağız grupları ayrı ayrı incelenmemiş yeri geldikçe ağız gruplarındaki farklılıklar belirtilmiştir. Metot olarak eş zamanlı karşılaştırmalı dilbilgisi metodu kullanılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması için bazı kısımlarda Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesi yazı dili ile karşılaştırmalar yapılmıştır. İnceleme bölümünün sonunda yer alan *Sonuç* kısmında Ankara ili ağızları ile ilgili tespit edilen hususlar Ünlüler, Ünsüzler ve Şekil Bilgisi olmak üzere üç gruba ayrılarak maddeler halinde örneklerle açıklanmıştır. Ardından *Diyalektolojik Durum* başlığı altında bu çalışmanın sonunda Ankara ilinde 3 ana ağız grubunun tespit edildiği, bunlardan II. grubun da kendi içinde iki alt gruba ayrıldığı vurgulanmıştır. Ayrıca ana ağız gruplarının tespit edilmesinde şimdiki zaman ekinde görülen ses değişmelerinin esas alındığı, alt grupların belirlenmesinde ise Eski Anadolu Türkçesinde görülen daima yuvarlak ünlülük eklerin korunup korunmamasının esas alındığı belirtilmiştir. Eser *Kaynakça* ile devam etmektedir. Bu kısımda, çalışma sırasında faydalanılan kitaplar, makaleler, tezler ve sözlükler verilmiştir. Ayrıca kaynakça kısmının sonunda yer alan Elektronik Kaynaklar başlığı altında çalışma sırasında faydalanılan internet sitelerinin adresleri de sıralanmıştır.

Eserin üçüncü bölümünü oluşturan *Metinler* başlığı altında derlemeler sonucunda elde edilen metinler verilmiştir. Eserin Giriş kısmında verilen bilgilere göre, söz konusu metinlerin derlenmesi için 2003-2006 yılları arasında 20 ilçeden 197 yerleşim yerine gidilerek 470 kaynak kişiyle görüşülmüştür. Bu görüşmelerden toplam 65 kaset elde edilmiştir. Seçilen metinler teypten dinlenerek yazıya geçirilmişlerdir. Eserde sunulan metinlere bakıldığında, metinlerin sayı bakımından oldukça fazla ve muhteva açısından da çok zengin oldukları görülmektedir. Çalışmada, Türk Dil Kurumu tarafından kabul edilen “Ağız Araştırmaları Transkripsiyon Sistemi” kullanılmıştır. Ancak kullanılan transkripsiyon işaretleri uluslararası dilbilim çevrelerinde tanınmadığı için işaretlerin International Phonetic Alphabet (IPA) “Uluslararası Fonetik

Alfabe”deki karşılıkları ve tanımları da gösterilmiştir. Metinlerin sonunda yer alan IPA İle Yazılmış Örnek Metin başlıklı kısımda I. ağız grubunun 1. metni örnek olarak Uluslararası Fonetik Alfabe’deki karşılığıyla yazılmıştır. Yazıya geçirilen bütün metinler ağız gruplarına göre sıralanmıştır. Her farklı kaynak kişiden derlenen metinler ayrı bir metin numarası ile numaralandırılmıştır. Ayrıca metinlerdeki bütün cümleler de cümle numarası ile numaralandırılmıştır. Bu şekilde bir numaralandırma yönteminin kullanılmasıyla okuyucuların metinlere daha kolay ulaşması sağlanmıştır. Metinlerin başında kaynak kişinin adı, soyadı, yaşı veya doğum tarihi, mesleği, eğitim durumu belirtilmiştir. Ayrıca derleme yapılan yer, derleme tarihi, kaset numarası da gösterilmiştir. Başka araştırmacılar tarafından yapılmış derlemelerde ise derlemeyi yapan araştırmacının adı da metinde gösterilmiştir.

Çalışmanın son bölümü olan *Dizin* kısmı gramatikal dizin şekindedir. Metinlerde geçen bütün kelimeler anlamları ve çekimli biçimleriyle alfabetik olarak sıralanmıştır. Ayrıca çekim ekleri de kendi içinde alfabetik olarak sıralanmıştır. Dizinde kelimelerin metinlerde geçtiği yerler de belirtilmiştir. Metinlerde geçen bütün kelimelerin anlamları ile birlikte verilmesiyle Ankara ilinin söz varlığı ortaya konulmuştur.

Çalışmanın sonunda yer alan *Ekler* başlığı altında okuyucunun konuya daha iyi hâkim olabilmesi amacıyla beş adet harita sunulmuştur. Bu haritalardan birinci harita “Leylâ Karahan’ın Tasnifine Göre Batı Grubu Ağızlarının Alt Gruplarında Ankara İlinin Durumu”, ikinci harita “Ankara İlindeki Ana Ağız Grupları”, üçüncü harita “II. Ağız Bölgesinin Alt Grupları”, dördüncü harita “Derleme Yerleri”, beşinci “Ankara İli ve İlçeleri” başlığını taşımaktadır.

Eserin hazırlanması için, 2003-2006 yılları arasında Ankara’nın 197 yerleşim birimine gidilerek 470 kaynak kişiyle görüşülmüştür. Bu derlemeler sonucunda elde edilen metinler üzerinde ses bilgisi bakımından ayrıntılı bir inceleme yapılmıştır. Çok büyük bir emek ve sabırla hazırlanmış olan alışma Ankara ili ağızlarıyla ilgili önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ağız araştırmalarına büyük katkılarda bulunan bu değerli eserinden dolayı Hakan Akca’yı kutluyor, bundan sonraki çalışmalarında başarılar diliyoruz.